

IRODALOMTÖRTÉNETI
KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI

SZILÁDY ÁRON

A BIZOTTSÁG ELŐADÓJA

*

HUSZONEGYEDIK ÉVFOLYAM

BUDAPEST

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA

1911

ELŐSZÓ

BEVEZETŐ

Magy. is. III.
1602/XXI.

TARTALOM.

	Lap
Gyulai Pál és irodalmi kritikánk jövője. <i>Dr. Nagy József</i>	1
Novellairódmunk Jósikáig. <i>Dr. Szinnyei Ferencz.</i>	15, 143
Báró Kemény Zsigmond és az irodalmi élet. <i>Pais Dezső</i>	32, 170, 312
Régi magyar verseskönyvek ismertetése. I. A Csereyné-codex. <i>Dézi Lajos</i> ...	58
Arany János Toldijának keletkezéséhez. <i>Dr. Harmos Sándor</i>	129
Orczy és Thomas. <i>Szigetvári Iván</i>	187
Tinódi Jáson király széphistóriája. <i>Dézi Lajos</i>	257
Kisfaludy Sándor és Kazinczy Ferencz irodalmi vitája. <i>Dr. Vízota Gyula</i> ...	385
A hűtlen özvegy történetének egy ismeretlen alakja. <i>Weber Arthur</i>	423

ADATTÁR.

Báró Jósika Miklós 1838 és 1847 közt folytatott levelezéséből. <i>Weber Arthur</i>	65
Adatok Gyöngyösi István életéhez. <i>Gyöngyösi László</i>	90, 212, 341, 470
Magyar írók levelezése Károlyi Antal gróffal. <i>Császár Elemér</i>	109
Károlyi András, Péter és Gáspár életéhez. <i>Kemény Lajos</i>	114
Adatok Kazinczy Ferencz levelezéséhez. <i>Dr. Ecsedi István</i>	119
Hol vannak Petróczy Kata versei? <i>Lakos Géza</i>	120
Adatok Barcsay Ábrahám levelezéséhez. <i>Baros Gyula</i>	193
Sziráky Balázs. <i>Kemény Lajos</i>	232
B. Kemény Zsigmond Szilágyi Sándorhoz	239
Írói szerződések. <i>Szinnyei Ferencz</i>	242
Budai Ézsaiás, Bajza József és Tompa Mihály egy-egy ismeretlen levele. <i>Dr. Ruhmann Jenő</i>	248
Kisfaludy Sándor regéinek utáinzatai. <i>Dr. Szinnyei Ferencz</i>	249
B. Kemény Zsigmond a bécsi egyetemen. <i>Pais Rezső</i>	328
Toldy Ferencz »Uti napló«-ja. <i>Gyulai Aladár</i>	329
Vályi András hat levele Kazinczy Ferenczhez. <i>Harsányi István</i>	336
Cassai András, <i>Bothár Dániel</i>	357
Cassai András életéhez. <i>Kemény Lajos</i>	365
Alvinczy Péter életéhez. <i>Kemény Lajos</i>	366
Sukán János életéhez. <i>Kemény Lajos</i>	369
Kazinczy Ferencz levelei Majthényi Lászlóhoz. <i>Pongrácz Elemér</i>	445

	Lap
Pálóczy Horváth Ádám két kiadatlan levele Szentgyörgyi István sárospataki tanárhoz. <i>Harsányi István</i>	453
Gróf Bethlen Miklós bécsi fogságáról. <i>Dr. Lukinich Imre</i>	480
Pap Benedek és Huszár Gál életéhez. <i>Kemény Lajos</i>	485

ISMERTETÉSEK. BIRÁLATOK.

Rédey Tivadar. Péterfy Jenő. <i>A.</i>	121
Gyárfás Tihamér. Comoedia Erdély siralmas állapotjáról. Az első magyar jezsuitadráma 1668-ból. <i>Szigetvári Iván</i>	123
Arany János Magyar irodalomtörténete. Közzéteszi és bevezetéssel ellátta Pap Károly. Budapest, 1911. <i>Sz. Á.</i>	251
Válasz a »Comoedia etc.« bírálata. <i>Gyárfás Tihamér</i>	252
Gálszécsi István Énekeskönyvének első íve. (Krakkó. Vietoris. 1536.)	373
A legújabb (olasz) Petőfi-fordítás. <i>Dr. Kovács Géza</i>	376
Barabás Ábel. Goethe. Budapest, 1911. <i>Sas Andor</i>	495
Benedetto Croce: La critica litteraria. Questioni teoriche. 2 ^a edizione rivodata ed aumentata. Roma, 1896. <i>M. N.</i>	496
Adalék »Az ember tragédiája« német irodalmához. <i>Leffler Béla</i>	498
Földi János költeményei. <i>Sz. Á.</i>	499

VEGYESEK.

Irodalomtörténeti repertorium. <i>Hellebrant Árpád</i>	126, 255, 382, 500
---	--------------------

I. TARTALOMMUTATÓ.

A) A szerzők betürendes sora szerint.

Lap	Lap
A. — Rédey Tivadar. Péterfy Jenő. (Könyvismertetés.) 121	<i>Hellebront Árpád.</i> Irodalomtörté- neti repertorium. Első közl. 126. Második közl. 255. Harmadik közl. 382. Negyedik közl. 502
<i>Baros Gyula.</i> Adatok Barcsay Áb- rahám levelezéséhez. 193	<i>Kemény Lajos.</i> Károlyi András, Péter és Gáspár életéhez. 114
<i>Boihár Dániel.</i> Cassai András .. 357	<i>Kemény Lajos.</i> Sziráky Balázs ... 232
<i>Császár Elemér.</i> Magyar írók le- velezése Károlyi Antal gróffal. 109	<i>Kemény Lajos.</i> Cassai András életéhez. 365
<i>Dézsai Lajos.</i> Régi magyar verses- könyvek ismertetése I. A Cse- reyné-codex. 58	<i>Kemény Lajos.</i> Alvinczy Péter életéhez. 366
<i>Dézsai Lajos.</i> Tinódi Jáson király széphistóriája. 257	<i>Kemény Lajos.</i> Sukán János éle- téhez. 369
<i>Dr. Ecsedi István.</i> Adatok Ka- zinczy Ferencz levelezéséhez. 119	<i>Kemény Lajos.</i> Pap Benedek és Huszár Gál életéhez. 485
Gálszécsi István Énekeskönyvének első íve (Krakkó, Victoris, 1536.) 373	B. <i>Kemény Zsigmond Szilágyi</i> Sándorhoz. 239
<i>Gyárfás Tihamér.</i> Válasz a »Co- moedia Erdély siralmas álla- potjáról« stb. bírálatára. 252	<i>Dr. Kovács Géza.</i> A legújabb (olasz) Petőfi-fordítás. 376
<i>Gyöngyösy László.</i> Adatok Gyön- gyösi István életéhez. Első közl. 90. Második közl. 212. Harmadik közl. 341. Negyedik közl. 470	<i>Lakos Géza.</i> Hol vannak Petrőczy Kata versei? 120
<i>Gyulai Aladár.</i> Toldi Ferencz »Uti napló«-ja. 329	<i>Leffler Béla.</i> Adalék »Az ember tragédiája« német irodalmához. 498
<i>Dr. Harmos Sándor.</i> Arany János Toldijának keletkezéséhez. 129	<i>Dr. Lukinich Imre.</i> Gróf Bethlen Miklós bécsi fogságáról. 460
<i>Harsányi István.</i> Vályi András hat levele Kazinczy Ferenczhez 336	<i>M. N. Benedetto Croce:</i> La critica litteraria. Questioni teoriche 2ª edizione riveduta ed aumen- tata. Roma. 1896. (Könyvis- mertetés.) 496
<i>Harsányi István.</i> Pálóczi Horváth Ádám két kiadatlan levele Szent- györgyi István sárospataki ta- nárhoz. 453	<i>Dr. Nagy József.</i> Gyulai Pál és irodalmi kritikánk jövője. 1
	<i>Pais Dezső.</i> Báró Kemény Zsig- mond és az irodalmi élet. Első

	Lap		Lap
közl. 32. Második közl. 170.		<i>Dr. Szinnyei Ferencz.</i> Novellairo-	
Harmadik és befejező közl.	312	dalmunk Jósikáig. Első közl.	
<i>Pais Dezső.</i> B. Kemény Zsigmond		15. Második és befejező közl. 143	
a bécsi egyetemen.	328	<i>Dr. Szinnyei Ferencz.</i> Kisfaludy	
<i>Pongrácz Elemér.</i> Kazinczy Fer-		Sándor regéinek utánezatai	249
rencz levelei Majthényi László-		<i>Sz. A. Arany János</i> Magyar irdo-	
hoz.	445	dalomtörténete. Közzeteszi és	
<i>Dr. Ruhmann Jenő.</i> Budai Ézsaiás		bevezetéssel ellátta Pap Károly	
Bajza József és Tompa Mihály		Budapest, 1911.	251
egy-egy ismeretlen levele	243	<i>Dr. Viszola Gyula.</i> Kisfaludy	
<i>Sas Andor.</i> Barabás Ábel. Goethe		Sándor és Kazinczy Ferencz	
Budapest, 1911. (Könyvismerte-		irodalmi vitája.	385
tés.)	495	<i>Weber Arthúr.</i> A hűtlen özvegy	
<i>Szigetvári Iván.</i> Orczy és Thomas	197	történetének egy ismeretlen	
<i>Szigetvári Iván.</i> Gyárfás Tihamér.		alakja.	423
Comodia Erdély siralmas ál-		<i>Weber Arthúr.</i> Báró Jósika Miklós	
lapotjáról. Az első magyar		1838 és 1847 közt folyta-	
jezsuitadráma 1668-ból.	123	tott levelezéséből.	65

B) Irodalomtörténeti korszakok szerint.

I. Újkor.

<i>Bothár Dániel.</i> Cassai András. ...	357	<i>Kemény Lajos.</i> Sukán János éle-	
<i>Dézsai Lajos.</i> Régi magyar verses-		téhez.	369
könyvek ismertetése. I. A Cse-		<i>Kemény Lajos.</i> Pap Benedek és	
reyné-codex.	58	Huszár Gál életéhez.	485
<i>Dézsai Lajos.</i> Tinódi Sebestyén		<i>Lakos Géza.</i> Hol vannak Petrőczy	
Jáson király széphistóriája. ...	257	Kata versei?	120
Gálszécsi István Énekeskönyvé-		<i>Dr. Lukinich Imre.</i> Gróf Bethlen	
nek első íve (Krakkó. Viatoris		Miklós bécsi fogságáról.	460
1536.)	373	<i>Szigetvári Iván.</i> Gyárfás Tihamér.	
<i>Gyárfás Tihamér.</i> Válasz a »Co-		Comodia Erdély siralmas	
moedia Erdély siralmas állapo-		állapotáról. Az első magyar	
táról« stb. bírálatára.	252	jezsuitadráma 1668-ból.	123
<i>Gyöngyösy László.</i> Adatok Gyön-			
gyösi István életéhez. Első közl.			
90. Második közl. 212. Harma-			
dik közl. 341. Negyedik közl. 470			
<i>Kemény Lajos.</i> Károlyi András,			
Péter és Gáspár életéhez.	114		
<i>Kemény Lajos.</i> Sziráky Balázs. ...	232		
<i>Kemény Lajos.</i> Cassai András éle-			
téhez.	365		
<i>Kemény Lajos.</i> Alvinczy Péter			
életéhez.	366		

II. Legújabb kor.

<i>A. Rédey Tivadar.</i> Péterfy Jenő.			
(Könyvismertetés.)	121		
<i>Baros Gyula.</i> Adatok Barcsay			
Ábrahám levelezéséhez.	193		
<i>Császár Elemér.</i> Magyar írók le-			
velezése Károlyi Antal gróffal. 109			
<i>Dr. Ecsedi István.</i> Adatok Ka-			
zinczy Ferencz levelezéséhez. 119			
<i>Gyulai Aladár.</i> Toldy Ferencz			
»Úti napló«-ja.	329		

	Lap
<i>Dr. Harmos Sándor.</i> Arany János Toldijának keletkezéséhez.	129
<i>Harsányi István.</i> Vályi András hat levele Kazinczy Ferenczhez.	336
<i>Harsányi István.</i> Pálóczi Horváth Ádám két kiadatlan levele Szentgyörgyi István sárospataki tanárhoz.	453
B. Kemény Zsigmond Szilágyi Sándorhoz.	239
<i>Dr. Kovács Géza.</i> A legújabb (olasz) Petőfi-fordítás.	376
<i>Leffler Béla.</i> Adalék »Az ember tragédiája« német irodalmához.	498
<i>Dr. Nagy József.</i> Gyulai Pál és irodalmi kritikánk jövője.	1
<i>Pais Dezső.</i> Bárá Kemény Zsigmond és az irodalmi élet. Első közl. 32. Második közl. 170. Harmadik és befejező közl. ...	312
<i>Pais Dezső.</i> B. Kemény Zsigmond a bécsi egyetemen.	328
<i>Pongrácz Elemér.</i> Kazinczy Ferencz levelei Majthényi Lászlóhoz.	445
<i>Dr. Ruhmann Jenő.</i> Budai Ezsaiás, Bajza József és Tompa Mihály egy-egy ismeretlen levele.	248
<i>Szigetvári Iván.</i> Orczy és Thomas.	187
<i>Dr. Szinnyei Ferencz.</i> Novellairó-	

	Lap
dalmunk Jósikáig. Első közl. 15. Második és befejező közl.	143
<i>Dr. Szinnyei Ferencz.</i> Kisfaludy Sándor regéinek utánezatai.	249
<i>Sz. Á. Arany János</i> Magyar irodalomtörténete. Közzéteszi és bevezetéssel ellátta Pap Károly. Budapest, 1911.	251
<i>Dr. Viszota Gyula.</i> Kisfaludy Sándor és Kazinczy Ferencz irodalmi vitája.	385
<i>Weber Arthur.</i> A hűtlen özvegy történetének egy ismeretlen alakja.	423
<i>Weber Arthur.</i> Bárá Jósika Miklós 1838 és 1847 közt folytatott levelezéséből.	65

III. Vegyesek.

<i>Hellebrant Árpád.</i> Irodalomtörténeti repertorium. Első közl. 126. Második közl. 255. Harmadik közl. 382. Negyedik közl.	502
<i>M. N. Benedetto Croce:</i> La critica litteraria. Questioni teo-riche. 2 ^a edizione riveduta ed aumentata. Roma, 1896. (Könyvismertetés.)	496
<i>Sas Andor.</i> Barabás Ábel. Goethe. Budapest, 1911. (Könyvismertetés.)	495

II. NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

Lap	Lap
Acsády Tinódiról 268, 299	Aurifaber Damianus 116
Ágai Adolf szójátéka Révairól ... 252	»Aurora« 16, 21, 22
Agárdy János 94, 98, 99, 100	Aurora-kör 2, 33, 158
Aglája 18	
Akadémia, M. Tudományos 322	Bacsányi János 201, 385, 421
Alexander Bernát 499; — Gyulai- ról 1, 2, 14	Badics Ferencz Gyöngyösy-kiadása 476
Almanach-irodalom 17	Bajza József 2, 18, 67, 324, 330; — hatása 33, 36; — levele Szabó Károlyhoz 248, 249; — novellái 152, 162
Alvinczi Péter 366—369	Bakit Péter 263
Alvinczy Péterné, Mutnoky Anna 359	Bakó Ferencz 353
Anderman György 353	Bakos Borbála 352, 353
András Gáspár 352	Balás Máté 118
Andrásy Béla Tinódiról 300	Balassa Bálint 252, 361—365; — éneke »(Csak) Sok búbanat ...« 64
Andrássyak 223, 470—478	Balassy Menyhárt 59, 125, 262
Andrássy Gyula gróf 476: — Ká- roly 476, 477; — Manó 181; — Miklós 470, 471; — Péter 346, 347	Balázs deák 58
Angyal Dávid Péterfyről 121	Balázs Karolina 39
Ányos Pál 110, 124, 193	Balla Károly: A hét szavú visegrádi ekhó 249; — Csövár 250; — Hősregék 250
Apuleius: Metamorphoses ... 437, 440	Ballagi Aladár Orczyról 187
Aranka György 201	Balogh József aradi ügyvéd »A két szerelmes pásztor« cz. románja 156; — Mihály 353; — Sámuel műve: »A románokról« (regé- nyekről) 19; — Zoltán 242
Arany János 2, 172, 180, 183, 186, 187, 318—321, 324, 325, 499; — »Katalin«-ja 158; — »Magyar irodalomtörténet«-e 251—252; — »Toldi«-jának keletkezéséhez 129—142; — »Toldi szerelme« 155	Balzac hatása Keményre 316
Árki Mihály 214, 215	Bánffy Miklósné br. 75
Arnim 17	Bánk tragikumá 3
Árokháti Lőrincz 266	Barabás Ábel Goethe-életrajza 494—495
Asbóth Janó 407	Baranyi Anna 220; — Borbála 220; — Erzsébet 220; — Fe-
Aszalay József »Klélia« 17, 160	
Athenaeum-kör 33, 36, 39	

Lap	Lap
rencz 220; — Gáspár 220, 223; — Ilona 90, 96, 213, 220, 341, 479, 481; — János 220; — Menyhért 213—215, 481—2; — Miklós 220; — Tamás 478	Bethlen Gábor 470; — Farkas 259, 261; — János gróf 9; — Jánosné 75; — József gróf 469, 470; — Miklós fogsága 460—470
Barcsay Ábrahám levelezése Rad- vánszky Jánossal 193—211; — Jánosné 75	Bezerédj István 325
Bárczay György 92	Bezerédy Gyula szobra Tinódiról 300
Bariny István 352, 353	Bégányi Borbála 109
Barkóczy Ferencz primás 452, 475; — László 353	Bod Péter Tinódiról 299
Barna Mihály 348, 352, 485	Bodnár Gergely 368; — Márton 353
Báróti Sándor 15, 110, 398; — levelei Károlyi Antal grófhoz 111, 114	Bodola Gyula 299
Baros Gyula 211; — Tamás 214	Bodor Lajos 39
Bártfay László novellája 158; — Lászlóné 330	Bogisich Mihály 291
Bartha József dr. 297	Bohus Dániel 207
Bartók István 352	Bornemisza János 369; — László 92; — Pál 212; — Péter Énekes- könyve 61, 62, 271, 296, 375
Baso Mihály 477	Boros Péter 477
Bata János 214	Böhm Dezső 187
Bátori András 259; — István 470; — Zsófia 223	Bölöni Farkas Sándor 38, 39
Batsó György 353	Bothár Dániel 366
Bausner György 463	Bowring 330, 333, 334, 335
Bayle Pierréről Sainte-Beuve 13	Brassai Sámuel 37
Békés Gáspár 470	Brentano 17
Bekényi Zsófia 216	Buczy Emil 417
Bekeo Tamás 117, 118	Budai Ézsaiás 119; — levele Nagy István ref. lelkészhez 248; — Ferencz 226
Benczur József 199	Budapesti Szemle 317, 318
Benedek Elek Tinódiról 300	Budetini monda 158
Benkó András 353	Bulyovszkyné 178
Bentsák János 352	Bus Vitéz (Matkovics Pál) 316
Beöthy László 242, 243, 244	Blüchel Hans »Diocletians Leben« 439
Beranger és Gyulai 8	Byro Ambrus 489
Beregszászi Pál 403	Byron »Child Harold«-ja 42
Bernát Gáspár 244—247	Caesar György sárospataki tanár 115
Bernáth György 485	Caprara Enea 475
Berthoty Ferencz 352	Carlyle Tamás és Gyulai 6
Berzseny Demeter 348, 352	Cassai András 357—361, 365— 366; — Györgyné Konczsik Anna 359
Berzsenyi Dániel 386, 392, 398, 402, 403, 405	Chaky Borbáláról Balassa éneke ... 64
Bessenyei György 199, 388; — Sándor 194, 199, 201	Chany András 233
	Cherepy István 119
	Clauren 17; — »Mimili«-je 159
	Comenius Ámos János 341

Lap	Lap
Comoedia Erdély siralmas állapot- járól 128—125, 252—254	Danielik János ... 170, 186, 323, 325
Conversations-Lexikoni pör 36	Dayka Gábor 391, 401, 417, 452
Crilloni herczeggel találkozásá Toldy Ferencznek 334	Dávid Márton 352
Critical Lapok hatása 33	Deák Ferencz 317, 321—325; — Pál András 353
Croce Benedetto irodalmi kritikái elvei 496—498	Debreczen égése 59, 60
Cromer Lénárd kassai jegyző 115, 237, 485	Debreczeni Gramatika 389
Csáki Sándor gróf 448	Debreczeni ref. collegium nagy- könyvtára 119
Csaplár Benedek 111	Decsy István codex 298
Csapó János 323	Degré Alajos 52, 53, 178, 184, 185, 247, 248, 316
Császár Ferencz 56; — Kemendvár 250; — István 352	Demeter János 215
Csató Pál 18, 162, 165	Dessewffy József 402; — Tamás 402
Csegéri I. Szegedi A.	Deway Péter deák 485
Csegézi András I. Szegedi.	Dézsi Lajos 64, 311
Csehy kapitány 453	Diák Katalin 97, 99, 100, 101, 102
Csengery András I. Szegedi András.	Dietze Sándor Madách-fordítása ... 498
Csengeri Antal 51, 54, 170, 172, 173, 174, 182, 183, 184, 186, 314, 317—321, 324, 325; — hatása Keményre 174	Diószeghy Lajos 482
Cserey Jánosné 58	Divéky Adorján 373
Csereyné-codex 58—64, 257, 298	Dobó István 261, 265
Csicsery Mihály 220	Dobóczy János 348, 351, 352
Csiky János Tinódiról 300	Dobos Margit 117
Csille Lőrincz 358	Dobsa Lajos 178, 316
Csokonai Vitéz Mihály ... 34, 43, 119	Doci András 367
Csoma-codex 62	Domokos Lőrincz 448
Csunyó János 353	Döbrentei Gábor 37, 38, 42, 154, 333, 387, 390, 421
Csürös Ferencz 107	Draskovich János gróf 448
Cykler András 488	Dréta Antal zirczi perjel 390
Czakó Zsigmond 51, 52	Drugeth György gróf 99
Czárán Sámuel, Seprősi 156	Dugonics 90, 155; — regényei 15; »Cserei« 15, 423; — »Etelka« 15; — »Az arany perczek« ... 15
Czeczei (Cecei) Lénárt 259	Dugovics Titus 153
Czékus Máté 352; — Mátyás ... 353	Dujardin báró 469
Czobor H.: »A szerelmesek kútja« 250; — Mihály »Charikleá«-ja 476	Dusch: »Erkölcsei levelek« 111
Czuczor Gergely 155	Ecsedi István dr. 119
Daça-kumára-carita 436, 444	Egervári László 270
Dallos Miklós 366	Egressy Gábor 171, 313, 315, 324
Damokos Miklós 118	Egry Péter 228
Dániel György 352	Egyed Antal: »Megváltó« 250
	Eichendorff 17
	»Eipeldauer Briefe« 15
	»Ellés gyásza« 250

Lap	Lap
Emrig András 352	Festetics György gróf 404, 405 ;
Endrédi József 119	— László 405 ; — Leo gróf 56, 178
Endreffy novellairó 147	Finta magyar testőrezredes 202
Engel Eduard 495 ; — F. Keresztély 391	Fogarassy János 147 ; — víg
Enyedi György széphistoriája Tan-	novellái 150
créd leányáról, Guismundáról ... 62	Fokay István 220
Eötvös József báró 51, 52, 67, 75,	Forgách Ferencz 262
85, 182, 183, 318, 320, 324	Forray István 479
Ephesusi özvegy 423—444	Fouqué, de la Motte 17, 159
Érdektelenség (indifference), iro-	Földi János 454—499
dalmi — 13	Frankenburg Adolf 18 ; — elbeszé-
Érdélyi János 129, 130, 250, 314,	lései 151
315 ; — Vörösmarty bírálatának	Fráter György 262, 265
hatása Aranyra 129—142	Friebeisz 172
Érdi János 324	Frohberg, Regina 159
»Eredeti magyar románok« 16	Fuló Miklósné, Korlát Kata 359
Erődi Béla 376	
Erős Gábor 119	Gaál György : »A tudós palótz«
Erzsébet, Szent — 360	15 ; — József 18, 148, 157,
Esterházy Pál 347, 348, 349, 474	159, 162, 163 ; — Mózes regé-
Eszterházy Antal herczeg testőr-	nyes korrajza Tinódiról 300
kapitány 206 ; — Pál Antal her-	Gagy Dénes 90, 91, 92
czeg angol nagykövet 333	Gálszécsi István Énekeskönyve
Eusebius Verinus 199	373—376
Ezeregy éjszaka 429, 433	Gánóczy István 353
	Garay János 18, 44, 54, 146,
Fábián Ferencz rozsnói plébános	147, 156 ; — Máté 485
93 ; — Gábor »Mimili«-fordí-	Gedeon Ádám 372 ; — János ... 372
tása 159	Gesta Romanorum 263
Fabó Bertalan 291	Girothi Péter 64
Farkas Gergely 491 ; — Márton 352	Goethe 7, 8, 9 ; — »Die Wahl-
Fáy Andrásához írt levelei Jósiká-	verwandschaften« 25 ; — »Wil-
nak 85—88 ; — novellái 15,	helm Meister« 25
19—25, 151, 166, 167, 169 ; —	Goethe-életrajz Barabás Ábeltől
István 226, 227, 228	494—495
Fazekas Mihály »Ludas Matyi«-ja 141	Gombos László 220
Fekete Imre 271	Gonosz András 353
Fejér György 406	Görgei Judith 216, 343, 472, 473
Fekésházy Zsófia 221, 225, 227	Griesbach műve az ephesusi mat-
Felber Mária 97, 232	ronáról 435
Felsőmagyarországi Minerva 17	Grynaeus Alajos : Az emlék-halmi
Fenyéri (Zádor György) 26	Guido de Columna »Historia
Ferdinánd (I.) magyar király 261, 291	Troiana«-ja 270
Ferenzi Lajos 390 ; — Zoltán ... 129	Gyárfás Tihamér 123—125, 254
Fessler »Die Geschichte der Un-	Gyöngyösi-családok 217, 218 ; —
garn« 30	Gábor végrendelete 482—485 ;

	Lap	Lap
— István életéhez adatok 90—		
109, 212—231; 341—357;		
470—485; — Horváth János		
zálogos-levele 97; — László		
109 231, 357, 485		
Gyöngyössy János, Pettényi: A fia-		
tal Árpád	249	
»Gyönyörködtető tárt a szépnem-		
nek«	16	
Győri Vilmos	316	
Gyulai Aladár 336: — Pál 36, 55,		
56, 120, 122, 172, 180, 181,		
182, 184, 185, 186, 312—6,		
324, 325, 327, 497; — irodalmi		
kritikája 1—14; — novellái ...	4	
Gyulay Ferencz	353	
Haid Leonárd	486	
Hajdu István törtsvári castellanus	59	
Halbstaff Sebestyén	485	
Haller László gróf	453	
Ham Márton	352	
Haner György Jeremiás Tinódiról	299	
Harmos Sándor	142	
Harsányi István	460	
Hattyuffy Dezső	193	
Hatvany Lajos	8	
Havassy Mihály 212, 213,	216	
»Hébe« cz. zsebkönyv	17	
Heckenasthoz írt levelei Jósiká-		
nak	88—89	
Hegedüs Lajos	316	
Heinrich Gusztáv 156; — Magyar		
elemek a német költészetben ...	152	
Helmeczi Mihály 87, 403,	404	
Heltai: Cancionale	295	
Helyesírás 445—446—458—	460	
Hendel Ödön	376	
Hentzel János	353	
Herczeg István	372	
»Hét bölcs mester« 423, 435, 439		
442, 443		
Hidegh Mihály	160	
Himvarró Mihályné	492	
Hinka Mária, Toldy Ferenczné ...	330	
Hoffgreff György könyvnyomtató		
260, 271		
Hoffmann Amadeus	17	
Homokay Pál: Az elkárhozottak	250	
Homoki András	96	
Homonnay Bálint 479; — György	479	
Hoványi Elek Tinódiról	299	
Horváth Ádám, Pálóczi 405, 414,		
421; — levelei Szentgyörgyi		
István sárospataki tanárhoz 453,		
460; — András, Szkhárosi 271;		
— Cyrill 251; — Endre Páz-		
mándi 155, 385, 395, 401, 404,		
416; — György 103, 220; —		
Ilona éneke 62, 63; — István		
389; — »Magyar dámák kalen-		
dáriuma« 16; — Katalin 357—8;		
Mihály	108, 266	
Hrabovszky György	358	
Hubay György 221; — Kata ...	227	
Hugó Károly	44	
Hulik György	354	
Hunfalvy Pál	185	
Hunyadi Ferencz Trójai históriája	271	
Huszár Gál	485—493	
Huszi Péter	271	
Hűtlen özvegy A — történetének		
egy ismeretlen alakja	423—444	
Igaz Sámuel »Hébé«-je	17	
Illés deák	234	
Ilosvai Péter Toldi Miklósa	139	
Irinyi József	173	
Irói szerződések	242—248	
Iskoladráma	123—125, 252—254	
Jakab Elek 38, 40; — István 249,		
250; — József	5, 12	
Jakus (Kis) Lőrincz 232; — levele		
Szócs Ferenczhez	233—237	
Jankovich Miklós	263	
Jámbor Pál	8	
János király 59, 265, — fiáról		
való szép krónika	265	
Jason-monda 266—290; — ókori		
feldolgozásai 269; — újabb fel-		
dolgozásai	270	
Jastel Jakab	352	
Jelenik András	352, 354	

	Lap		Lap
»Jelenkor«	18	Kelmenfy regényíró	52
Jeszzenszky Mihály	477	Kemecsey László	477
Jezsuitadráma ... 123—125, 252—254		Kemény Istvánné br. 75; — Lajos	
Jochman István	353	239, 298, 366 369, 372; —	
Johannes de Alta Silva	444	Miklósné báróné 75; — Zsig-	
Johannes Vilhelmus jezsuita	125	mond 134; — levele Szilágyi	
Jókai Mór 25, 48, 52, 53, 56, 178,		Sándorhoz 239—241; — regé-	
186, 313, 315, 324		nyei 5; — Széchenyi-tanulmá-	
Jósa Mihály	216	nyának hatása Gyulaira 8; —	
Josef ibn Zabára	439, 440, 444	és az irodalmi élet 32—57,	
Jósika Jánosné br. 75; — Miklós		170—186, 312—327; — a bécsi	
br. levelei 65—89; — Abafi 16,		egyetemen	328—329
156; — előtti novellairódom		Kempf János: Széphegyi Liza	
15—31; — hatása Keményre		250; — A kesergő Teréz ...	250
36, 44, 45, 46, 47, 48, 49 52,		Keökezezei Jánosné	371
Judit asszony históriája	262	Keorósy Gergely 225; — György,	
Juranics László	386, 421	Zombori 221; — Ilona 221,	
		227, 228; 229, 230, 231	
Kajcsa Miklós	348	Kerekes Menyhért 477; — Erzsé-	
Káldy Gyula	291	bet	472, 477
Kállay Pál	477	Keresztesi István	448
Kalmár Ambrus	486, 488	Keöwesdy Albert	371
Kalós István	214	Keszthelyi Helikon 405, 407, 408, 413	
Kapuy Károly: Sisak	250	Keviczky János	369
Karacs Ferencz 161; — Teréz 18, 161		Khadum Ali basa	266
Karaffa generális	461	»Kirk vezir«	436, 443, 444
Kárffy Ödön	299	Kis János 386, 387, 423, 452; —	
Kármán: Fanni hagyományai ...	15	Flórája	16
Károlyi András 114—115; — Gás-		Kisfaludy Károly 10, 18, 40, 75,	
pár 116—117; — Péter	116	84, 143, 144, 145, 146, 147,	
Károlyi Antal grófhhoz magyar		148, 150, 151, 156, 157, 158,	
írók levelei 109—114; —		159, 166, 167, 323, 419; —	
György gróf	158	novellái 21, 26—31; — Sándor	
Kassai (Cassai) András 357—361;		regéi 153, 154, 159; — regéi-	
— János	369	nek utáinzatai 249—250; — és	
Katona István 266; — Tinódíró	299	Kazinczy Ferencz irodalmi vitája	
Kazinczy Ferencz. 2, 3, 15, 110,		355—422	
200, 201, 338, 445—460; —		Kisfaludy-Társaság	321, 322
irodalmi vitája Kisfaludy Sán-		Kiss József (1826)	156
dorral 385—422; — ki-		Kiss Károly 18; — novellái 157;	
adatlan levelei 119; — levelei		165; — »A szép juhászné« cz.	
Majthényi Lászlóhoz 445—453;		elbeszélése 151; — társadalmi	
— hozzá írt levelei Vályi András-		novellái	161
nak 338—341; — Gábor 54,		Kleist	17
156, 170, 171, 173, 175, 178, 181		Klősz Jakab könyvnyomtató 357, 359	
Keczer Ferencz	236	Knauz Nándor	296

	Lap		Lap
Kochan Máté	352	Latzó György	352
Kohan Mihály	353	Lederer Béla Péterfyről	121
Koháry István	346	Leffler Béla	499
Kollár Ádám udv. könyvtári igaz- gató 201; — Balázs	352	Leslié Sándor	473, 475
Kollát István	352	Lessing	7, 8
Kolperger Mihály	354	Lethenyi István	357, 358
Komjáti János	220	Lévai Névtelen	271
Korizmicz László	317	Lévay József 171; — László: A sághegyi váromladék	250
Kornis Zsigmond	463	Lewes György Goethe élete	8
Kostyál Márton	352	Liszt Ferenc a cigányokról	291
Koszorú	17	Losonczi István 264, 266; — Ist- vánné, Pekry Anna 265; — László	324
Kotta György	371, 485	Lőrincz Márton	352
Kottás Mihály	220	Lugossy-codex	61, 298
Kotzebue 17; — »Die Rache«	144	Lukinich Imre dr.	470
Kövács Géza dr. 381; — István 37, 38; — Jakab 118; — Já- nos 215; — Lajos 37, 40; — Pál 18, 22, 40, 178, 250; — novellái 144—148, 150, 151, 165, 166		Lükő György 353; — János 353; — Márton	353
Kovacsóczy Mihály	155	Lyntai István	213, 214, 215
Kozár Péter	352	Lyráról Gyulai	10
Kölcsey Ferenczről Kemény Zs. b.	34	Lystius Miklós (!)	199
Költészet morális céljáról Gyulai	7		
Kőrösi Csoma Sándor	334	Majláth János gróf 18, 36, 68, 171; — novellái 17, 150, 157, 158	
Köszögy Mátyás	366	Majthényi Flóra 172; — László- hoz írt levelei Kazinczznak 445—453	
Köszörös Dániel	352		
Kövér Lajos]	178	Malatides Dániel: Édesi Gergely 249	
Krausz Sámuel	435, 439	Malom Lujz	37, 38, 39, 42, 47
Kristóf György	300	Máriássy Gábor 348, 352, 353; — Imre 352, 353; — István 348; — Miklós 348; — Pál 92, 355; — Sándor	348
Kritika elvei	496—498	Marmontel	187
Kritikánk jövője	1—14	Materna András	372
Kriza János	37, 42	Mátray (Róthkrepf) Gábor 18, 296, 298	
Krizbai Dezső Miklós	38	Marsigli Lajos gróf	461
Kurik István	352	Madách »Ember tragédiája« német irodalmához adalék	498—499
Kuthy Lajos	18, 156	Magnin, Charles	13
		Mágócsy Borbála	214
Láczai Szabó József	395	Márkus Jakab	353
Laczkovics István	478	Mató Mátyás	479
Lafontaine August	17, 19, 143	Mecskei István	265
Lakatgyártó István	371		
Láng Pál	348, 351		
»Lant«	18		
Lantos Sebestyén (nem Tinódi) ..	258		
Lantosok, Magyar	259		

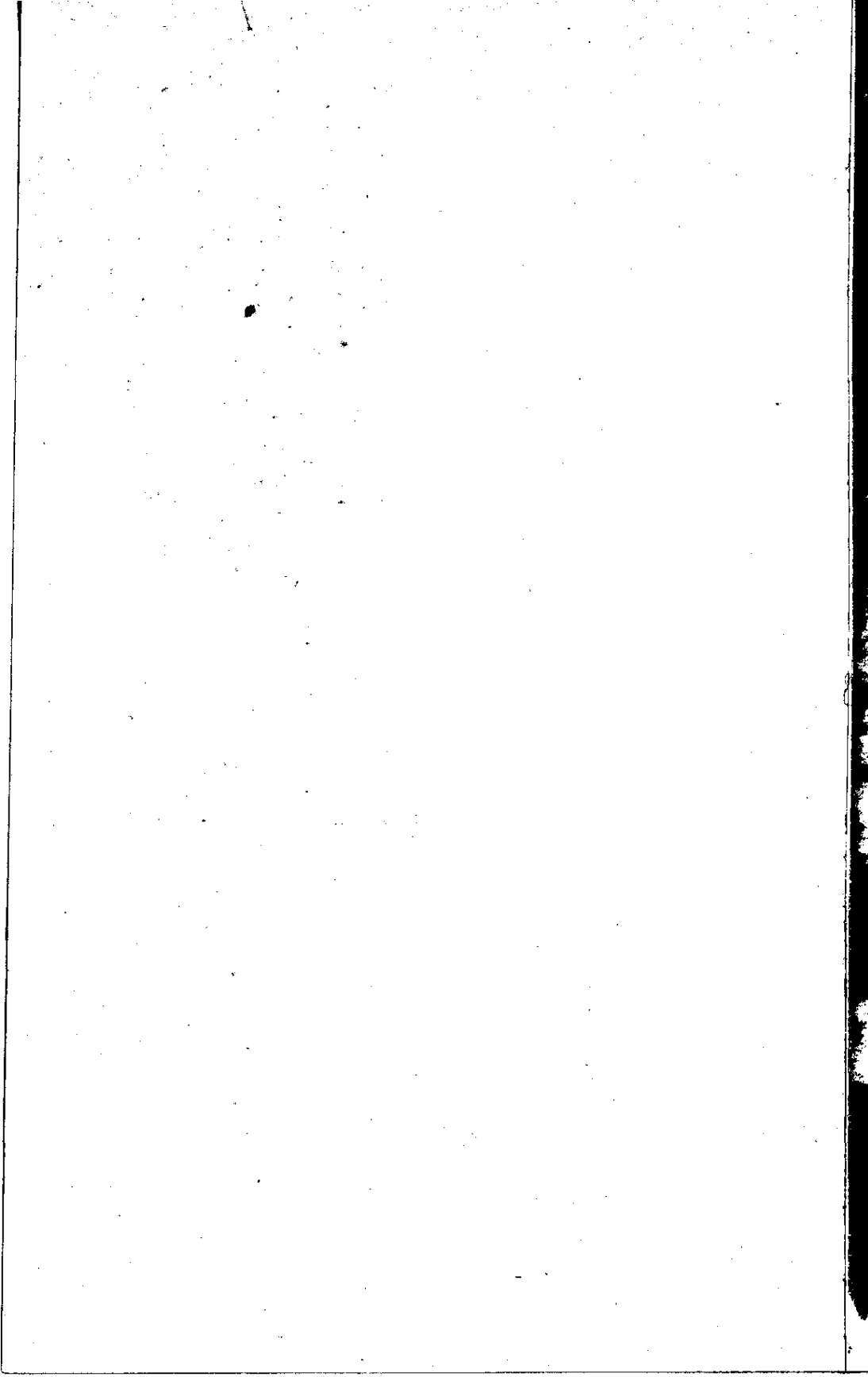
	Lap		Lap
Mednyánszky Alajos báró 36, 156, 158; — »Historisches Taschen- buch«-ja 152		Nopcsa Lászlóné 75	
Méhes (Méhesy) Sámuel 74, 75		Novellairódmunk Jósikáig 15— 31, 143—169	
Méhes-féle Erdélyi Híradó 37		Nyári Ferencz 263, 264; — Pál 258	
Mentovich Ferencz 324		Nyelvújítási harc 385, 390, 391, 402, 416	
Mérey Mihály alnádor 232, 236; — Móricz 148		Nyikos Mihály 480	
Meskó Jakab 478		Nyireő József 348, 350, 351, 353, 354	
Mészáros »Kartigám«-ja 15		Nyiry István 453	
Mészáros Károly »A csehek vára« 156		Nyitrai (Nytrai) Máté 238	
Mészöly Gedeon Tinódiról 257, 258, 261, 268, 299		Obernyik Károly 178, 185	
Mező Debreczen 49, 60		Ocsvai Ferencz 37	
Mihály deák codexe 298		Orczy Lőrincz báró 187—192, 201; — és Thomas 187—192; — generális 452	
Miltitz, Karl 159		Ormós László: Szigethvár 250	
Mindenes Gyűletmény 460		Orosz Adám, Csicseri—, Vice Ispány 213	
Mocsáry Lajos 171		Oroszláni István 92	
Modori Dávid 92; — György 354; — Mihály 352		Ossianismus 147	
Moldovai Mihály 259		Oszterhueber Móricz 155	
Molnár Albert, Szenczi 257		Ördög Mátyás (Teufel Erasmus) 266	
Molnár Mária 218			
Mondolat ... 391, 394, 396, 397, 400		Paczoth Zsigmond 232—238; — levele a kassai tanácshoz 232—233	
Mosday István 225		Pais Dezső 57, 186, 327, 329	
»Mulatságos Könyvtár« 16		Pákht Albert ... 51, 56, 172, 179, 324	
Munkátsi János humoros apró- ságai 18, 19, 151		Pakróczy János: Töredékek 250	
Muzáron 17		Pálczakötő 198	
Mügge, Theodor 70		Pálffy Albert 48, 173; — Sámuel »Erbia«-ja 15; — »Zomillá«-ja 156	
Müller Gyula könyvkiadó ... 242—248		Pancatañtra 436, 439, 444	
Nádasdy Ferencz 357; — Tamás 256, 261		Pap Antal 486, 490, 491, 492, 493; — Benedek 485—493; — Endre 173; — Ferencz ... 489, 490; — Gábor, Ináncsi 160; »Szöszvár«-a 249; — József 119; — Károly 251, 252; — Mátyás 352; — Tamás 229	
Nagy András 214; — Antal »Máré vára« 156; — Ferencz 37; — Ignác 15, 148, 149, 156; — Imre 485; — István 235, 248; — Iván 91, 216; József 14, 407; — Pál 353; — Sándor 58		Pápay Sámuel 385, 389, 390, 412, 414, 415, 417, 421	
Nagybánya 59		Pardoe, Miss 77	
Német költészetben magyar ele- mek 152		»Parthenon« 18	
Németh József: Kőszeg 250		Paszko Mihály 352	
»Nefelejts« (1832) 18			

	Lap		Lap
Pászthory Sándor	448, 452	Prini Gábor 264; — Péter 264, I. Perényi is.	
Pathok Mátyás deák	370	Prileszky Eszter	201, 202
Pató Pál-féle alakok	26, 27	Prónay Gábor 296; — László 194, 202	
Patthy Péterfyről	121	Pulszky Ferencz	51
Pável András	353	Pyramus és Thysbe története ...	476
Paziazi Mihály	18, 148		
Pécsy Gáspár	352	Radák-Rhédey grófnő	120
Peresény Sándor	216	Ráday Pál	199
Perényi Ferencz 261; — Gábor 487; — Péter 376. L. Prini is.		Ráday-féle szinpályázat (1845) ...	45
Pernezyth levele Tinódi haláláról	261, 299	Radvánszky János levelezése Bar- csay Ábrahámmal	193—211
Pesti György Haláléneke 58; — Bornemisza Énekeskönyvének és a Csereyné-kodexnek szövege 61—62	353	Ragályi József	337
Péter Dávid	353	Rákóczi György 221; — Zsigmond 221	
Péterfy Jenő 121—123; — Csen- geriről 174; — Jókai-essayje 3		Rákosi Jenő	326
Petheő Ferencz, Gersei	228, 230	Ráskai Anna	97, 108
Pethes Dávid	119	Récsi Emil	179
Petkó Mihály	352	»Recenziokról«	406—414
Petőfi 5, 51, 52, 54, 129, 137, 183; — A helység kalapácsa 147; — olasz fordítása	376	Rédey Jánosné gr. 75; — Tiva- dar	121—123
Petrichevich Horváth Lázár 47, 67; — »Az ephesusi özvegy« cz. műve	424—444	Regélő	18
Petronius 423, 439, 440, 441, 442, 443		Regényelmélet	171
Petrovay Miklós Verseskönyve ...	298	Régi Magyar Költők Tára	61
Petróczy Kata versei	120	Reichgruber József Károly	485
Pézteli József levelei Károlyi Antal grófhhoz	111—113	Remenik Miklós	348, 351
Pintér Jenő Tinódiról	300	Rémer pozsonyi festő	450
Pichler, Caroline	152	Rész Vencel	353
Planche Gusztáv	8, 313	Révai Miklós 252, 389, 452; — Zsófia grófnő	357
Pletrich Mátyás	352	Reviczky Szevér	172
Pogány János, Nagykeplésiek — 461		Rézmetző deákok	119
Póli Debora	218	Riedl Frigyes Gyulairól 11; — Péterfyről	121
Pompéry János	181, 186, 323	Ristori-ügyben Gyulai polemikái ...	313
Poncianus története	423, 439	Ritz János	353
Pongrácz Elemér	453	Robinsonádok	15
Popovich Antal	485	Román (regény) elmélet	19
Porta Matthaeus de salernói püspök	270	Romanticismus (A német —) ha- tása irodalmunkra	16
Posgay András 220; — György 261; — László	220	Rosznay Áron	485
		Róthkrepf (Mátray) Gábor	18
		Rottal János	471
		Roussel Péter szendrői kapitány	233
		Ruhmann Jenő	249
		Rumy József 451; — Károly 333, 394	
		Ruszek József 385, 396, 401, 405, 407, 412, 416.	

	Lap		Lap
Sághy Ferencz	386, 395, 401	Szentimrei	344, 481; — György, Gönczi 238; — Jakab 488; — János 353; — Károly 59, 60, 271, 296, 297, 298; — Károly tokaji főjegyző 248; — Kata 228, 229, 230; — László 485; — Máténé 492; — Miklós
Sainte Beuveról Gyulai 8, 13 —		Szádeczky Lajos	299
Port-Royal	13	Szalárdi János Siralmas kronikája	176
Salamon-monda	428, 429, 430, 431	Szalay Antal: A mohácsi sírhalom 250; — Benjamin (Kisfaludy K. álneve) 26, 27; — László 51, 152, 162, 266.	
Salamon Ferencz 173, 174, 183, 186, 314, 317, 325, 326		Szalonthay György	94, 98
Sanctis, Francesco — de	497, 498	Szántay István	353
Sárközi János	117, 118	Szarvas Gábor	422
Sárosi János	461	Szász Károly, idősb 33, 34, 51, 171, 322; — Károly	173
Sas Andor	494, 495	Szatmár (Szakmár)	59
Schesaeus Keresztély	266, 296	Szathmáry József	453
Schlegelnél Toldy látogatása 332, 333		Szatmári János	461
Schmidt Julián	8, 313	Széchenyi »Hitel«-e 25; — fellépte 420; — hatása az irodalom fellendülésére	33
Scott Walter 42; — hatása Kisfaludy Károlyra	31	Széchy István 481; — Károly 187; — Mária	153, 223, 471
Sebik Jakab	353	Szécseny Mihály	352
Sebők József, Szentmiklósi —: Klára vagy a hív némaság áldozatja	250	Szegedi (Csegéri, Csegezi, Csengeri) András 61; — Gergely 267, 375	
Semsey Pál	473	Székely Nemzeti Múzeum	58, 59
Seprődi János	291	Székely Sándor, Aranyosrákosi ...	250
Sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum	58—64, 257	Szekér Joakim »Magyar Robinson«-ja	15
Serbots István	353	Szelephényi érsek	471
Serédy Gáspár	232	Szemere Pál 75, 330; »Auróra«-ja 149	
Shakespeare magyar fordításának ügye	322	»Szemlélő«	18
Simko Mihály	353	Szemrek György	352
Simon Mihály	463	Szendy György	352
Simrock	330	Szentgyörgyi István sárospataki tanár 453—460; József 389, 392	
Sipos József	403	Szentimrey Gáspár 344; — Gáspárné	213
Sirola Ferencz Petőfi-fordítása 376—381		Szent István Társulat	323
Sombori László	201	Szentiványi Mihály 37, 39, 40, 41, 42	
Somogyi Gedeon 391, 392, 393, 394, 397, 401; — Pál	298	Szentkeresztii András	463
Spissich arczképe	453		
Stancsics Mihály »Rényképek« ...	162		
Steinville commendáns	469		
Strassoldo Károly	475		
Sukán János	369—372		
Sylvester János	141		
Szabó András 352, 487; — Benedek 238; — Dávid, Barczafalvi 388; Szigvárt fordítása 388, 404; — Dávid, Baróti 386, 412, 414, 458; — (Zabó) Gáspár,			

Lap	Lap
Szentmiklóssy Alajos 155, 250 —	»Társalkodo« 18
Sámuel 480; — Szabó Gáspár 481	Tatai Györgyné, Monaki Zsófia ... 359
Szép György 353	Telekessy István 98
Szépliteraturai Ajándék 17	Telekiek irodalmi hatása 36
Szigeti Gyula Mózes 38	Teleki József gr. végrendelete 322;
Szigetvári Iván 125, 192	— »Első Lajos nápolyi had-
Szigligeti 178; — színműve Tinó-	viselése» cz. tanulmánya 30;
diról 300	— László gróf 52
Szikszi (Zikzai) András 235; —	»Téli és nyári könyvtár« 16
György praedikátor 221, 226,	Teufel Erasmus (Ördög Mátyás) 266
228, 229, 230	Thaisz András 27
Szilády Áron 58, 59, 61, 134, 257,	Thaly Kálmán 91, 120
258, 265, 266, 268, 271, 297,	Thar Gábor 116
298, 299	Thewrewk Emil, Ponori 421
Szilágyi Ferencz 38, 154, 179; —	Thierry Ágoston 174
István 130, 135, 142; — Sándor	Tholnay István 371
154; — hozzá írt levelei Ke-	Thomas, Antoine — Léonard (1732—
ményZsigmondbárónak 239—241	1785) 187—192
— Sándor folyóiratai 54, 55,	Thoraconymos (Cabath) pataki rek-
174. — Virgil 56	tor 116
Szinnyei Ferencz dr. 31, 169, 248,	Thököly Imre 342, 473, 481; —
250; — József id. kéziratgyű-	Zsófia 353
teménye 242	Thury Gáspár 481
Sziráky Balázs 232—239	Thwry Boldizsár 492
Szívó Anasztáz 66	Tieck 17
Szoboszlai Sámuel 119	Tinódi család 257, Tinódi Sebes-
Szokoly Viktor 316	tyén élete 257—261; politikai
Szontágh Judit 354	nézetei 261—2; művei 262—6;
Sztáray Máté 270	Jáson király széphistoriája 62,
	266—295, 300—311, Tinódi-
	bibliographia 295 300
Taine 121—122	Todtentanz 62
Takács Éva 161; — Judit, Dukai	Toldy Ferencz 39, 59, 173, 175,
407; — Lőrincz 352	178, 185, 192, 251, 252, 270;
Takáts József 385, 393, 395, 401,	Toldy Ferenczhez írt levelei Jósi-
412, 415, 417 — Sándor dr. 109,	kának 65—83; Toldy levele
259, 393	Josikához 83—85; — Toldy
Tallas Tamás 117, 118	Ferencz Tinódiról 299; —
Tánczos Pál 368	»Utinaplója«-ja 329—336; —
Tankréd és Guismunda 62	László dr. 329
Taplóczai Péter 224	Tolvay Jakab 353
Tar (Thaarare) Benedek 266, 267, 268	Tomkó Pál 352
Tarczali Zsigmond 463	Tomory Anasztáz 172, 319, 323, 324
Tárchy Jánosné, Gyöngyösy Éva 482	Tompa Mihály 55, 172, 318, 320,
Tárkány Istvánné Kun Anna 359	321; — levele a csizi gondnok-
Tarr Jánosné 116	nak 249

	Lap
Tornallyi Ferencz 478; — György 851, 352	Verne, Jules 498
Tóth Endre pasquillusa 171; — Fe- rencz 487; — György 354; — Kálmán 172, 314: — János, Kisori 453, — Lőrincz 18, 156, 174, 324; — Marton 352, 353	Verseghy Ferencz 386, 389, 390, 414; — »Kolomposi Szarvas Gergely«-e 16; »Külneki Gilmé- tá«-ja 16; — »Kaczajfalvi László«-ja 16; — »Vak Bélá«- ja 16; — Szentésinéje 423
Tőke Ferencz 263; — István ... 92	Verseskönyvek, Régi magyar 58—64
Török Bálint, Enyingi 258, 262, 264; Ferencz 264, 348; — Ist- ván 352; — János 179, 259, 261, 265, 313, 314, 315. — Miklós 348; — Lajos gróf ... 339	Vértesi Arnold 316
Trója-monda feldolgozásai ... 269—270	Virág Benedek 414
Trucz Mihály 372	Viszota Gyula dr. 422
»Tudományos Gyűjtemény« 17, 22, 26, 27	Vitkovics Mihály 390
Turóczi krónikája 265	Voltaire »L'Henriade« 111; } — »Zadig«-ja 423
Ugróczy István 479	Vörösmarty Mihály 10, 12, 18, 34, 35, 55, 67, 170, 172, 183; — novellái 150; — költeményeinek bírázata Erdélyi Jánostól ... 129—132
Ujj Péter: Kun történetek 250	Weber Arthur 89; — Veit: »Sa- gen Vorzeit« 153
Urania, Esztergomi 17, 18	Wesselényi Ferencz 223; — Miklós b. 448; — hatása Széchenyire 9; — Garayról 44
Űrményi József 175, 181	Wolf Ábrahám 486
Vadnay Károly 23, 172, 316	Zabreczky János 92, 352; — László 352
Vahot Imre 45	Zách Klára 153, 154
Vajda Péter 18, 162, 163, 166; — novellái 17, 150	Zary Demeter 232
Vályi András levelei Kazinczy Ferenczhez 336—341	Zedlitz, Joseph Christian Br. von — 152
Várad Antal Tinódiról 300; — József 119	Zeores Lukácsné 491
Vargha Gyula operaszövege ... 157	Zichy Edmund (Ödön) gr. 426; — Klára 478
Vas Gereben 181	Ziinszky Aladár 181, 187
Vass József Tinódiról 300	Zoltai Lőrincz 264
Vécsey István 220	Zrínyi Ilona 223; — Miklós gróf 254
Verber Péter 352	Zsámboki János 261
Verbőczy Imre 258; — István ... 258	Zschokke 17
Vermess Imre Tinódiról 300	Zsilinszky Mihály Tinódiról ... 299
	Zwenkau, Baro de — 482

GYULAI PÁL ÉS IRODALMI KRITIKÁNK JÖVŐJE.

»Irodalmunknak a maga idejében Gyulai Pál volt egyik legnagyobb áldása.«

Alexander Bernát.

Gyulai Pál már életében elérte azt a szerencsét (vagy talán inkább szerencsétlenséget?), hogy kasszikussá lett. Műve az irodalmi élet nemes tartalmába ment át, ítéleteit a forrásra való hivatkozás nélkül idézte minden kézikönyv, s megállapodásait nem kezdték ki a rombolás barátai. Mint annak a nemzedéknek, a melyhez ő tartozott, csaknem valamennyi számottevő írója, rendkívül sokféle irányú munkásságot fejtett ki. Nem sokat, de sokfélét írt. A lyrikus és epikus költő, a novellaíró Gyulai szintén nem tartozott a közepesek közé, hanem az elsők sorába kell számítanunk, mégis legnagyobb diadalait mint kritikus aratta: írói életrajzaival, bírálataival és emlékbeszédeivel. Különös, de a szellem történetében nem szokatlan eset az övé, hogy a ki költőnek készült, híres kritikussá, fűzfapoéták rémévé és a határozottan gyöngé szónok és előadó a legkiválóbb emlékbeszédek megalkotójává lőn.

Első tekintetre valami nagy bevégzettség ömlik el egész munkásságán, s a monumentalitás színét lopja rá legkisebb írására is. A kimondott szó változhatatlanságának, a meggondoltan egy helyben maradásnak csodálatos példája az a Gyulai Pál, a ki egy dologról kimondott véleményét soha meg nem változtatta, sőt — ha alkalom adódott rá — szinte ugyanazokkal a szavakkal monddta el több ízben, különböző időben. A mélyről jött meggyőződés, az igazság változhatatlanságába vetett hit konokságával maradt meg értékelései mellett, s kész volt értük késhegyig menő harcot folytatni a legjobb barátjával. Ez a szokatlan befejezettség meg-lepi a változáshoz szokott szemet, s visszadöbbsenti a mai elmét, mely a fejlődés divatos czégére alá húzódvá köpenyeforgatására jó mentőszkőzt talál az egyetemes törvény formájában.

Azért Gyulairól szólni e mai egyensúlyozatlan irodalmi életünk közepette kötelesség, mert ködös jövőnk vizein szállva, talán benne, egy erősebb korszak egyensúlyozott lelkű gyermekében sikerül olyan útmutatót találunk, a ki a fenyegető örvények között ki tudja jelölni az egészséges haladás útját.

Ámde minél többet foglalkozom vele, minél jobban igyekszem belemerülni munkája szellemébe, annál öntudatosabban érzem, hogy Gyulai Pálról csak egy könyvben lehet elmondani mindazt, a mit róla tudni kell. Ez a pár sor nem kíván tehát szellemének még csak vázlatos rajzává se lenni, de rá akarok velük mutatni arra a tagadhatatlan, mert napról-napra világosabb tényre, hogy Gyulai Pál, a kritikus, irodalmunk történetében Arany János korának »representative man«-je, a kiben ennek a kornak irodalmi eszméi testet öltöttek. S talán így világosabbá lesznek Alexander Bernátnak e cikk élére tűzött, futtában elejtett szavai, mert Gyulai a legfényesebb példája annak a sokszor tagadásba vett igazságnak, hogy lehet idő, mikor egy jó kritikus az irodalom »egyik legnagyobb áldása«.

* * *

Az irodalmi kritika egészben sem hosszú életű, hiszen születését a renaissance mozgalmas napjaiba helyezhetjük, nálunk meg a viszonyoknak megfelelően alig dicsekedhetik százéves multtal. Kritika csak ott fejlődhetik, a hol már van irodalom és olvasóközönség, még pedig olyan olvasóközönség, a melyik maga nem író. Ilyen öntudatos magyar irodalmi élet megteremtését a Bessenyei és barátai köréből kiindult áramlat vette célba, de művükre a koronát csak az Auróra-kör tehette föl. Az irodalmi élet öntudatossága és a kritika kölcsönös összefüggésére nem jellemző adat-e az, hogy a kritikus Gyulai Pál a Bessenyeiékét megelőző irodalmi jelenségek iránt nem mutatott különösebb érdeklődést. Bessenyeitől Kisfaludy Károlyig a mag csirázását kísérte élénk figyelemmel, innen kezdve pedig a megerősödött plánta kóros részeinek eltávolítására kedvvel használta a metszőkést.

A mi első kritikusunk, a ki megérdemli ezt a nevet Kazinczy Ferencz volt. Ámde ő még alig emelkedett túl a tisztán philologiai kritikán, s célja pallérozott ízlésű írók nevelése volt. A jóval szélesebb látókörű Kölcsey a külső burkon belül a szellem kellő műveltségéért szállt síkra, de idegen eszméken növekedett gondolkozását nem tudta eléggé magyarrá tenni, s törekvése ezért találkozott mindenfelé ellenszenvvel. Többet akart, mint a mire a magyar irodalom akkor képes volt, lelkében több hely jutott a nemes álmodozásnak, mint a józan valóságnak: tehát jó szándékának hajótörést kellett szenvednie. Az irodalmi élet megteremtésére minden előzójénél többet tett Bajza József, az Auróra-kör kritikusa, a kinek érdeme nem annyira esztetikai eszméiben rejlik, mint abban a bátor tettében, hogy az irodalmat függetlenítette az egyéni mellékletekintetektől. Ő tette nálunk világossá, hogy a szellem önmagában is olyan érték, a mi előtt a külvilág értékei eltörpülnek.

A pezsgő irodalmi élet meghozta a szükséges kritikust és ez volt Gyulai Pál. Vele lett nálunk a kritika hatalommá, mint a

franciáknál Sainte-Beuve-vel. Ehhez a nagy lépéshez az a kor kellett, a mikor a nemzet egész élete úgyszólván csak az irodalomban nyert megnyilatkozást, mikor az írók műveiben igazán a nemzet szíve dobogott, a nemzet az irodalomban élt. Ilyen volt az absolutismus, az elnyomás szomorú kora, a melyben az összeroppanással járó testi erőfeszítés után a szellem lángolása jelezte az életet.

A Kazinczy és Kölcsey teremtő műve után, a viszonyok illetlen változása és lyráknak Petőfiben való magasra emelkedettsége miatt Gyulaira a megtartó, sőt a megmentő nagy munkája várt. Ennek derekas elvégzése tette Gyulait nagy emberré. Hogyan tette mindezt? — így hangzik a kérdés, a mire irodalmunk egészséges fejlődése érdekében is felelnünk kell.

Gyulai Pál egy komoly fajnak, az erdélyi nemességnek gyermeke. A magyarsághoz és a hazai rögöz való szilárd ragaszkodás öröksége ennek, s kicsiny hazája történetének ezer viszonytársa több komolyságot fejlesztett ki benne, mint magyarországi testvéreiben általában szokott lenni. Aztán meg több szilárdságot is, a nehezen változás ezen nemes erényét, a minek sokszor köszönheték magyarságuk megmaradását. Ez a szilárdság legtöbbször bizonyos nehézkességben nyilvánul a XIX. század szereplő erdélyi embereinél, a mi Gyulaiból sem hiányzott. A philosophiai képzelet égi szárnyalása, a lélek mystikus hajlamai, mint a Dante vizének mélységei, az egészséges középútról való letévedései nem tudták felpattantani elméje zárait, s mindvégig értelmetlenek maradtak előtte. Annál szebben kifejlődött benne a józanság, a magyar embernek különös jellemvonása. A józan észnek nem volt nagyobb híve, mint az a Gyulai Pál, a ki ellensége vala a szertelenségeknek az életben és a valószerűtlennek a költészetben. Szerette Görgeit, mert valami magához hasonló zordon egyenességet és becsületes fontolgató ésszt tapasztalt nála, de Kossuth lobbanékony természete, hiúsága, pósekedvelése szigorú ítéletre hangolta. Péterfy Jókay-essayje mögött Gyulai elitelő hangja hallatszik, — a nagy mesemondó phantasiájának irreális csapongása miatt. Még a tragikumot is a becsületes józan észnek önmagával történt ellentétbe jutása gyanánt fogta föl. Érdemes itt őt magát figyelmesen meghallgatni: »Ki tulajdonképpen Bánk? Nádor, a távollevő király helytartója, a törvény őre. S mit cselekszik? Elégtételt vesz sérelméért, bíraskodik a maga ügyében, s megsérti a társadalmi rendet, mely bárminő kormányforma alatt változatlan, mert az önbíraskodás mindig bűn, s kétszeresen az, ha olyan követi el, ki a törvények őre«. Majd később így folytatja: »Ime, Bánk tragikum, ki önbíraskodva nemcsak a társadalmi rend ellen támad föl, hanem önmagának erkölcsi létalapja ellen is. Midőn meggyalázott becsületéért bosszút áll, egyszersmind meggyalázza mindazt, min becsülete nyugszik, méltóságát, hitét, politikai elveit, büszkeségét. A nádorból törvénytapodó, a király kegyeltjéből felségsértő, az alkotmányos

államférfiúból forradalmár, lovagból nőgyilkos, a büszke úrból megalázott szerencsétlen lesz.«¹⁾

Józan eszéből származnak szilárd meggyőződései, ezekből a kimondásukban tapasztalt hév és szenvedély. A mint sohasem tudta elhinni, hogy valami dologban többféleképpen lehet becsületesen cselekedni, épp úgy vallotta, hogy egy dologról nem lehet több igazságot hirdetni. Nézetét nem mondta ki elhirtelenkedve, tollat meg éppen csak akkor vett kezébe, a mikor mondanivalói teljesen megérték és a rendületlen igazság hitével hirdethette meggyőződéseit. Ezért nem változott. A kimondott szó már a gondolat izzó kohójában kiállotta a tűzpróbát, tehát mi szükségét sem látta, hogy újraértékelés végett visszatérjen hozzájuk. Az egyszer vallott elvtől többé el nem tért, mert gondolatmunkája eredményében annyira megbízott, hogy ismétlődő szükség esetén már csak a kész felé kellett nyúlnia.

Költészetét szintén ez a nagy józan öntudatosság járja át, sehol se bukkanunk benne a Platon említette isteni önkivültre: Még lyrájában is a kritikus szemével latolgatja érzelmeit, s egész természetes hangon dalolja kedveséről:

Nem vagy te legszebb a világon,
Tán oly szép sem vagy, mint képzelem

Phantasiája soványsága miatt lelkében több hely jutott a valóság képeinek, mint képzelme teremtményeinek. *Romhányijában* őszinte vallomással éneklí:

Ha nagy, csodás és szörnyű szép kell,
A Jókai regényét nyisd fel,
Én ezt meg nem tanulhatám,
Nincs hozzá sok phantásiám.

Nem tudván elegendő világot alkotni önmagából, a külső világ dolgai erőt vettek rajta, ezért siklott le a novellairás útjairól az írói életrajz és az emlékbeszéd területére. Mert költő, különösen novellairó akart lenni. De képzelete mindig külső megindítóra szorult, s benyomásai az elme retortáján mentek keresztül: költeményeiben ezért lett uralkodó a reflexio és a megfélemezett érzelmek lyrája, novelláiban pedig élő alakok után indult, mint az *Első magyar kómikus, Glück—Szerencse úr* és bizonyosan az *Egy régi udvarház utolsó gazdája* és a *Nők a tükör előtt*-ben is. Az utóbbi modelljei közül nemcsak feleségét ismerte a költő, s az öreg Radnóthynak is élnie kellett valahol Erdély bércei között.

A valóság éles megfigyelése párosult Gyuláiban azzal a lelki jellemvonásával, a mi igazságszerető józan eszéből következő

¹ Katona és Bánk bánja. 208. 213. l.

faculté maitresse-e volt: az értékeléssel. Ez az értékelés, a mit az egyéneknek és dolgoknak sajátos környezetükbe való beállításával ritka világosan végez el, — tette őt kritikussá. A mit komoly megfontolás után értékek ismert meg, azért habozás nélkül síkra szállt. E tekintetben nem volt előre megállapított merev rendszere, inkább szerencsés ösztöne éreztette meg vele, hogy a Szépnek vannak olyan egyetemes elvei, a miket megsérteni nem szabad, hanem a művészet egészséges fejlődése az örök eszmény felé való folytonos közeledés. És melyik művészet vonzotta volna eszményeivel Gyulait, ha nem a költészet? A többi alig érdekelt, de itt teljesen otthon érezte magát.

S mit látott a mi költészetünkben a szabadságharcz után, abban az időben, mikor az egész nemzet életereje az irodalomba szorult, azzal a reménységgel, hogy ez a »tranquilla potestas peragit, quae violentia nequit?« Petőfi lángelméjének elnémulása után a csiripelő verebek örült hangzavara töltötte be költészetünk berkeit. Az irodalom ügyét minden írni tudó ember nemzeti ügynek érezte és a maga tehetsége szerint igyekezett rajta munkálni. Eltanulták Petőfi modorát, félreértették népiességét és tőlük telhetőleg utánozták. Ámde az üres formákba nem tudták belelehelni Petőfi szellemét a maguk tartalmatlan lelkéből. Így vett erőt lyránkon a nagy lantos őszintesége helyett a népieskedés, a forma — vagy a kritikusok használta szóval: a kelme — urrá lett a tartalom. Lyránk történetében a kelmeiség szomorú korszaka volt ez.

Az erdélyi Gyulai Pál, a kiben egy nehéz röptű, de igazi költő élt, megdöbbenve állt meg e jelenség szemléletekor. Érezte, hogy irodalmunk a nagy magaslatról, hova Petőfivel eljutott, lejtőre került, s nemes értékek vannak veszendőben. Ezeket a nemzettel megláttatni, a hanyatlásról felvilágosítani szent kötelességének gondolta és ilyen előzmény után jelent meg 1854-ben az *Uj Magyar Múzeumban Petőfi Sándor és lyrai költészetünk*, a legnagyobb kritikai tett a magyar irodalomban. Ez volt Petőfi költészetének első igazi megértetője és utánczó tévedéseinek feltárója. Nyomában siker járt és az egyszer megkezdett útról nem volt többé visszatérés. Petőfi lyrájának értékelése után jött Arany epikájának igazi értékelése, s bennük költészetünk eddig elért legmagasabb csúcsait jelölte meg Gyulai Pál. Mindenben, a mi nem emelkedik föléjük, hanyatlás látszik. A regényt Kemény Zsigmond, a tragédiát Katona József emelte hasonló fejlettségre: mindezekről Gyulai világosította föl a nemzetet. Magyarságot, Petőfi őszinteségét, Arany szerénységét, tartalmi és formai kerekességét kívánta a többi írótól is.

Gyulai magyarsága külön említést érdemel. Szemére vetették, hogy a külföld nagy szellemeinek hatása elől elzárkózik, pedig ez nem volt igaz. Ha más nem, hát szerkesztői működése, a *Buda-pesti Szemle* számtalan fordított közleménye, mind az ellenkezőjét bizonyítja. Sőt a Kisfaludy-társaság 1883. évi közülésén a fordí-

tások védelmére kelt, mert bennük irodalmunk tartalmi gazdagítását és műformákkal való bővülését látta. A jó fordítás nemcsak ízlésünk nemesítésére, látkörünk szélesítésére hat, hanem az eredeti nyelv-művészet emelésére is (pl. Kazinczynál, Aranynál).

Az való, hogy ízlésében megállapodott már halála előtt évtizedekkel és nem sokra tartotta az újabb irodalmi mozgalmak eredményeit. De ennek az oka abban rejlik, hogy az újabb szép-irodalom nálunk épp úgy, mint a külföldön letért a régi ösvényről és a hagyományok folytatása helyett fellázadt ellenük. A költészetben a lyra impressionista hangulatok tükrözője lett, az epikai vers csaknem kihált, a regény és a dráma, a jellemekből logikusan fejlődő cselekvény helyett a részkes érzéki hangulatával kereste a közönség kegyét és vezető helyett a vezetett szerepét vállalta. A jól fejlődő mese és a helyes jellemek, az erkölcsi alap mi gondot sem okoznak az új irodalomnak és velük való tiszta — hogy úgy mondjam — irodalmi, s a Gyulai követelte drámai hatás helyett a lyrikus zenei, a regényíró festői stb. hatásra törekszik. Holott az irodalom csak a gondolatot át keresheti a sikert; az érzékeken keresztül a festészet, szobrászat, építészet, zene és táncz hathatnak. A gondolati és az érzéki művészetek határainak ilyen összetévesztése, a mit már Lessing is hibáztatott, Gyulai szemében, a ki a szó ideális értelmében szintén Lessing-tanítvány volt, csak a dekadencia, a fogalmak összezavarodásának jele lehetett.

A Kisfaludy-társaság ünnepi közülésein mondott elnöki megnyitóiban sokszor fejtegette ezen eszméit. Az ő egyénisége események rangjára emelte e beszédeket, a mik különben ritkán érik el emlékbeszédei formaszépségét. Így 1885-ben azt panaszolja, hogy a költői csoportok közös törekvéseit irodalmunkban az egyéni egyoldalúság, szeszély, sőt önkény váltotta föl. Ő kritikájában közeputat keres a merev aethetikai dogmatismus és a divatos aethetikai nihilismus között. Hiszi, hogy a műfajok és műformák a kényszerűség szüleményei, a melyeket cél- és törvényszerűség állapított meg. A lyra, eposz, dráma benső lényege ma is az, a mi volt ezelőtt kétezer évvel. A lángész nem azért jó, hogy eltörölje a törvényeket, hanem, hogy betöltse. Ime a determinista Gyulai, a ki mindenütt törvényeket, a magyarázó értelem alkotásait látta! A költészettről is azt tartotta, hogy az a természet és az emberi szív eleven és *szabatos* rajza, a melybe bizonyos fokú eszményítés vegyül, mint Arany Jánosnál tapasztalta.

Rá két évre a művészet és erkölcs viszonyát fejtegetve hangsúlyozza, hogy a művészetben nem az erkölcs az úr, mert a művészet önmagának célja, de az általa követett Szép, már magában foglalja a Jót és az Igazat is. Mintha csak Carlylet hallanók, a kit különben ismert: »Hogyan, minő zűrzavaros hányódások által, mennyi hibás egyoldalú vergődés után, a mi csak mind nevelni fogja a zavart, lesz végre világossá s marad világos mindörökké az emberek szíve előtt, hogy nem a *Jó* tulajdonképpen a legma-

gasabb, hanem a Szép, hogy a valódi szépben (mely úgy különbözik a hamistól, mint a mennyég a Vauxhalltól) benne van a jó is?« Az igazság és erkölcsiség két főforrása a költészetnek; ebből merítve alkotja a képzelem a szép műveket. Tehát a l'art pour l'art olyatén magyarázása, mely a művészetet az erkölctől teljesen el akarja szakítani, tévedés. Az értelem tévedése, melynek szívünk ellentmond.

Egy Lessing-tanítványhoz méltók ezek a szavak. De Gyulai-nál a hatások nem mutathatók ki eredeti állapotukban, mert nála a maga eszméivel összeforrtak és organisálódtak; kiválasztásukban pedig magyarsága volt a választóvíz.

Keveset ér hát annak a kimutatása, hogy Gyulai a költészet morális céljaira nézve teljesen egyetértett Lessinggel. A művészetnek őt is nem artistikus, hanem ethikai jelleme érdekelte elsősorban. Nem hitt abban a ma divatos nézetben, hogy a lángésznek külön erkölcsi mértéke van. Érdemes erről őt magát meghallgatni: »az erkölcsi szempontot sohasem változtathatja meg sem a lángész, sem a siker varázsa. Napoleon szegte-e még esküjét vagy valamelyik kis város mairje, elvégre is semmit sem változtat a bűn lényegén. Goethe könnyelműsége vagy nagyra-vágyása zúzta-e össze Friderika szívét vagy egy homályos nevű jogtanulót, szintén csak egyre megy... Friderika földult boldogsága mindenestre ér annyit, mint Goethe legszebb költeménye... A hiúság önzésének, a képzelődés hóbortjának, a szenvelgés betegségének különben is annyi példaira találunk a költők és művészek életében, hogy mindig jól esik egy-egy tiszta érzés, néma föláldozás, leplezett erény emlékénel megnyugodnunk, ha mindjárt fölötte drágán volt is megvásárolva.«¹

Kazinczyról mondott nevezetes emlékbeszédében az a gondolat nyomul előtérbe, hogy az eszme mindig előtte jár a tettnek, tehát az írók jelölik ki a politikusok, a szellem emberei a tett emberei célját, ezért az irodalom az élet megvalósításra váró eszméinek termelője: benne és vele kezdődik a történelem. Az ilyen egyezések döntő jelentőségűek lehetnek a közepes gondolkodóknál, de az olyan kemény koponyára, a milyen Gyulai Pál volt, keveset mondanak. Őt a külföld jelesei önismeretre vezethették, a mennyiben lelke mélyén élő alaktalan gondolataira találhatott náluk kifejezést, de a mi tudatosan vagy öntudatlanul nem élt önmagában, olyat át nem vett tőlük. Es ez minden önállóbb léleknél így tapasztalható: visszapattan róla minden gondolat, a mit kellő körülmények közt sem volna képes a maga lelke megterelni. Mindössze annyit szabad mondanunk, hogy Lessing Gyulai mestere, még pedig ideális mestere volt, mert nem a maga kész elveit adta át a tanítványnak, hanem *ébresztő* hatással volt rá; önmegismerésének, öntudatra jutásának volt az eszköze.

¹ Katona és Bánk bánja, 46—47. l.

Hasonló értelemben mások ébresztő hatásáról is szólhatunk. Így az elvekben a Julian Schmidtről, Gustave Planche-éról, továbbá a drámában Shakspere, egyébként Petőfi és különösen Arany művésze sok elv megszövegezéséhez juttatta őt. A módszerben sokat lendített rajta Kemény Zsigmond Széchenyi-tanulmánya, a miből a pszichológiai elemzést leste el, aztán Lewes (*Goethe élete*) és Macaulay, a kiknél a történelem közeledik a regény, a szépirodalom felé; az utóbbi ügyvédkedése, melylyel személyei fölött szinte vád- és védőbeszédeket szokott mondani, ragyogó előadása nem maradhatott hatás nélkül a mindent értékelő Gyulaira. Sőt a *drámai hatás* elméletére talán ugyancsak Lewes vezethette rá, legalább a következő szavai erre vallanak: »A színész legjobban ismerhetve a színpadot és közönséget, leginkább megfejtethi a dráma azon kettős feladatát, mely Lewes egyszerű és találó kifejezése szerint nem egyéb, mint kielégíteni a közönséget, mely mulatni akar s eleget tenni a művészetnek, mely a mulatságnál magasabb követelésekkel áll elő.«¹

A modern critica legnagyobb alakját, Sainte-Beuve-öt nem szerette. A pókhálószerű finomságok megérzőjét nem tudta méltányolni ő, a ki a határozott, erős vonásokat kedvelte; megalkuvó természetét, nagyon is egyéni impressionismusát meg éppen elítélte. A férfias jellemű Gyulai nem lehetett jó véleménynyel az asszonyosan kíváncsi Sainte-Beuve-ről, a ki — hite szerint — túlságosan közel akart férni az *emberhez*, holott Gyulait a *mű* érdekelte. Mikor Párisban élt, mint Hatvany Lajos beszéli, Jámbor Pál el akarta őt vinni látogatóba Bérangerhoz, a kit Jámbor ismert, Gyulai pedig a költészetét kedvelte. Ámde a magyar kritikus nem ment. »Minek alkalmatlankodjam nála?« Igazán alig adott valamit a document humainre, a személyes adata. Írói életrajzai, emlékbeszédei sem az ember, hanem az *író* pályájának képei, mikben nem az egyéni szenvedések, hanem az írói küzdelmek és dicsőség napjai vannak megrajzolva. Ki mondaná meg Vörösmarty életrajzának nemes lendületű sorait olvasva, hogy Gyulai személyes ismerőse volt hősének? Az ő felfogásában a halott bizonyos idealisált képet öltött, mint a regényhősök. Levetközte, a mi benne túlságosan földi volt: írói alakjában és értékében élt tovább. Ennek a képnek remek visszaadásához aztán kiválóan értett. Nem a tudós psychologus analysisét hanem a regényíró synthesisét alkalmazta. Főtörekvése, hogy alakjaiba életet öntsön, s környezetük mozgalmal világában állítsa őket élénk, de cselekedeteik mély lelki rúgóit nem mindig feszegeti. Inkább műveiket elemzi behatóan, mint lelküket. Szigorú elvek hiányában pusztán szerencsés ösztönére hallgatva figyelembe vett minden ható erőt, mely hőse fejlődésében irányító ok lehetett: az egyéni alkatot, a környezetet és az időpontot.

¹ Katona és Bánk bánja, 44. l.

Pedig Taine rendszere iránt nagy kétség élt benne. Mint Arany korának magyarsága általában ő sem kívánt többet a philosophiából a Deák említette sónál, tehát nem volt érzéke *Az angol irodalom történetéhez*. Túlsok mesterséges jellemet látott benne, s nem szerette, hogy nem mondott aesthetikai ítéleteket. A tényleges törvények megállapítását értékelés nélkül fél munkának tartotta, mert hitt a műalkotás életében, folytonos hatóképességében.

Goethe sem tudta meleg érdeklődésre hangolni. Talán egyéniségük ellentéte, meg amannak kosmopolitismusa riasztotta vissza az erős nemzeti érzelmű Gyulait. Mert az Arany—Gyulai—Deák nemzedékéből származottak nem voltak »a nemzeti demagogia vérengző janicsárjai« de nem is »mosolyogták meg elavult babonaként a nationalista hóbortot«, mint a mai fiatalok, a nyugatiak, a kultura (!) magyar különleges lovagjai. Gyulai egész életének fele arra a korszakra esik, mikor a nemzeti eszme legerősebb lánggal égett, majd izzott az elfojtott lobogás romhalmazai, hamuja alatt. Az erdélyi Unio-mozgalmak heves erővel ragadták meg lelkét, gróf Bethlen János, a *Vén* János házánál pedig nemzeti érzése megacézódott.¹ Elég ebben a dologban forradalmi költeményeire hivatkoznom, a mik a higgadt indulatú költő hazafiúi lelkesedésének magas fokára vallanak. Az elnyomatás korának szomorú napjai még jobban elmélyítették nemzeti érzését, s részben ez volt az oka, hogy olyan nagy erővel ragaszkodott a nemzeti elkülönülés gondolatához. Katonában csak az ötvenes évek Gyulaija láthatta meg, hogy »valódi nemzeti költő, ki drámaíróink közül egyedül vetett mélyebb pillantást a magyar történelembe s rajzolt a tragédiában valódi magyar alakokat. Már művének háttere s a fejlemény egyik indoka az idegen befolyás és nemzeti visszahatás közti küzdelem, egész történelmünket annyira jellemző vonás, hogy minden magyar szívben bizonyos elegiai hangulatot ébreszt, mely oly jól illik a tragédiához. A nemzeti fájdalom levegője veszi körül a küzdő szenvedélyeket, s meg-meglebben a gyászfátyol, mely a szenvedő haza képét takarja. A finom, de romlott udvar, a nyers, de ép erkölcsű magyar nép, a zsarnok és ravasz idegen befolyás, a szabadságért küzdő és elvakult nemzeti lelkesülés, mind oly dolgok, melyek Szent István óta sokszor ismétlődtek nemzeti életünkben! Hány Bánk volt nálunk, ki akaratlan lőn a forradalom megindítója! Mikor nem voltak Magyarországon Peturok, kik mélyen tisztelték királyukat, örömet ontották érte vérüket, de egyszersmind,

¹ Ismerve azt a nagy indító hatást, a mit Wesselényi Miklós gyakorolt Széchenyire, s számbavéve milyen rajongással viseltettek iránta az erdélyiek, — érdemes volna tanulmány tárgyává tenni, mennyiben hatott az ő egyénisége a Gyulai korabeli erdélyi ifjakra. Teljesen ellentétes jellemű egyéniségekben megtaláljuk azt a nehézkességet, lángoló igazságszeretetet és munkás magyar nemzeti szellemet, a mi Gyulai Pálban élt. Talán a nagy ember példája volt e jellemvonások kifejlődhetésének közös oka. Wesselényi semmi esetre se maradhatott a fogékony ifjakra hatás nélkül.

ha kellett, fegyvert is fogtak az alkotmány védelméért! Bánktól Tiborczig, a királynétól Biberachig mind ismerős alakokkal találkozunk, melyek leginkább csak a mi körülményeink közt állhatnak elő. Katona még egy pillanatra sem engedi kisiklani lába alól a földet, a haza szent földjét, de szemeivel folyvást az égre tekint. Az idealismus és realismus testvéries vegyülete e mű, melyhez hasonlót drámáink közt egyet sem találunk, sőt költészetünk más nemében is alig egy párt.»

A nemzeti szellem vértjéről könnyebben visszapattantak az idegen hatások, mint a mi nemzedékünkről. Ma a nemzeti szellem azon az úton van, hogy a tespedés öngyilkosságába vész el; külső veszedelem nem fenyegeti, hát a külső hatások ellen sem mutat valami nagyobb reakciót.

De az értékes egyetemes európai eszmék nem voltak Gyulaitól idegenek. Nem akart elszakadni az európai kulturától, de ennek keretén belül a nemzeti megőrzését főfeladatunknak tekintette. Azt hirdette, legyünk hívek önmagunkhoz és a polgárosodás nagy eszméihez, olvasszunk egységbe nemzetiségünket az európai műveltséggel, egész erélyvel ápoljuk nemzeti érdekeinket, de egyszersmind európai érdeket fűzve hozzájuk, tegyük magunkat szükségessé a kelet-európai népcsaládban.¹ Eppen ez elv megszületése miatt látta Kisfaludy Károly munkásságát korszakalkotónak: Irodalmunk újabb történetét is a nyugati művészi és a nemzeti elv küzdelme gyanánt fogta föl, mert Kisfaludy Károlyig a magyar költők vagy művészek voltak idegen ízzel vagy nemzetiek nem elég ízléssel. A kettő összeolvadása, tehát a probléma megoldása kezdődik Kisfaludy Károlylyal, s Vörösmarty, Petőfi nyomán Aranyban érte el tetőfokát, a kiben nemzeti tartalom és nyugati művészi forma szép egységbe olvadt. Arany mesteri compositióját, e nálunk fehér hollót, Gyulai tanította megbecsülni.

Meg volt győződve a költészet és az élet szükséges kapcsolatáról. Legyen a költészet az élet útmutatója, a nemzeti műveltség irányának kijelölője, mint az újjászületés korában volt, mikor költők és nyelvészek: Bessenyei, Révai, Kazinczy és Kisfaludy Károly jártak a sor élén. A költészet mindig szükséges, mert »a mely nemzet a szépért nem lelkesül, kevesebbet fog a jóért is, az igaz kutatásában pedig könnyen válik egyoldalúvá s a szellemi gyönyörök helyett örömet hajhász érzékietek«. Óva inti költőinket: »Ne legyetek mások visszhangjai, ne könyvekből írjatok, hanem szívetekből, élményeitek és tapasztalaitok forrásaiból«. A magunkból merített tárgyat nemzeti szellemben kell feldolgozni. A lyra a vallás, családi élet és hazafiság nagy eszméinek és érzéseinek szószólója, az eposz a nemzeti szellem táplálója. Finoman megérezte, hogy a lyrába foglalt élménynek a kapcsolódott associatív elemekkel együtt harmonikus rendbe kell illeszkedni, hogy összefonódják,

¹ Kisfaludy-Társaság Évl. XVI. 15. 1.

megszűnjék köztük az ellentét, s így realisabb egészet alkossanak mint a valóság. Így jut a költemény, mint Petőfinél, teljes befejezettséghez, formai és tartalmi véghez. Ez a lyrai belforma elve.

A magyarosság pedig »nála tendentia nélkül való volt, oly természetes valami, mint a lélekezés. Irodalmunkban fenn akarta tartani mindazt, a mi nemes, a mi jellemző, a mi nagy szellemeinkhez fűződik«. ¹ »Minden munkánál is önkénytelenül érezte vagy nélkülözte a magyar étellel való kapcsolatot, a magyar szellemet«, ² Láta, hogy a fejlődés igazi útja az, a hol a mult tovább él a jelenben, hát nem akarta ezért amazt megsemmisíteni. Nála a nemzeti tradíció a magyar nemzeti collectivitas irodalmi szellemének a jelen mozgalmáival gyarapodott továbbélését jelenti. Igazi alkotó, építő kritikus, a kítól a rombolás vágya mindig távol volt, bár sokszor hittek fellépésében ellenkező szándékot. Örömmel üdvözölt minden művet, a melyben a magyar szellemnek a mult felhasználásával készült bővítését érezte. De igazságot szomjazó lelke egész hevével szállt síkra azok ellen, a kik az örök aesthetikai elvek megsértésével irodalmunk egy-egy régibb megnyilatkozásának elcsenevészesítése vagy elpusztítása árán akartak érvényesülni. Lyrája és elbeszélései is a mult szeretetéről beszélnek.

Aggódó szívvel figyelte mint siklik ki az irodalom kezéből a vezető szerep, s lesz urrá az ethikai és aesthetikai dekadencia. Fájdalmának panaszos kifejezést adott a Kisfaludy-Társaság elnöki székéből (1891. február 8.) és szónokainknak is a régi példák nyomán felburjázott művészetlenségek és magyartalanságok elkerülése végett szeretettel ajánlá az írás művészetének tanulmányozását.

Hasztalan, szava — bizonyosan csak egyelőre — a pusztában kiáltó szó maradt.

* * *

Gyulai Pál a magyar *literary gentlemanek* szemében a kritikus megtestesülése. Ösztönszerű megérzése ez annak, hogy ebben volt a legnagyobb. Sikereit annak köszönhette, hogy általa a magyar nemzeti collectivitas lelkiismerete szólalt meg és munkáságával egy égető hiányérzetet elégített ki. Nem volt irodalomtörténet-író, mert az irodalmi jelenségek öntudatunktól független történeti folyamatát — ha ugyan vannak ilyenek — nem vizsgálta; nem tényleges, hanem szabályozó törvényeket, aesthetikai és ethikai normákat igyekezett megállapítani.

Kritikus volt, mert értékelő volt. Befelé élő lény a gondolatok világában bámulatosan tájékozódott; ez az ember, a ki alig tudott eligazodni a nagygyá fejlődött Budapest zajos utczáin, hihetetlen intuítióval tudta megérezni az irodalmi művekben rejlő értéket.

De az érték egy megismerési viszony kifejezése, mely az

¹ Riedl Frigyes: *Gyulai Pál. Budapesti Szemle* 1910 nov.

² U. ott

alany cselekvőképessége és a tárgy között tapasztalható. Szóval: érték az, a mi jobbá tesz, a mi *emberi* létünk erőkészletét emeli. A Szép is ilyen érték; azért mondhatjuk egész jogosan, hogy egy szép költemény olvasása után jobbaknak érezzük magunkat. Így hát a kritika a művészi intuíciónak az értelemmel történt utána-gondolása és meghatározása annak az értéknek, a miben az élő műalkotás a mi életünkkel van. Az élet pedig cselekvés, tehát ezt így is mondhatom: meghatározása annak a viszonynak, a miben a mű cselekvőképességünkkel van.

A kritikus feladata az általános és a korszerű értékek szigorú megkülönböztetése. Gyulai emezt nem igen ismerte el, inkább amazokat kereste.

Rendkívüli értelméből világos elvek származtak, a mik lelkében szinte eleve éltek, mint a Szép érzékelési módjai, a priori formái. Éppen ez képesítette a szinte időn kívül eső értékelésre Vörösmartyról, Petőfiről, Aranyról és a *Bánkbán*-ról; és ez mentette meg az impressionista kritika örvényeitől. Sohasem mondta hogy e szellemóriásokat nem lehet fölülmúlni, csak azt hirdette, hogy eddig ők valósították meg legjobban nálunk az esztetikai elveket; vagyis azt a feladatot, a mely minden művész elé mered, ők oldották meg legsikeresebben. A ki közelebb ér az ideálhoz, mint ők, az nagyobb költő lesz. Az utánuk jövők feladata pedig legalább is az lenne, hogy a visszaesésnek ellenálljanak.

Az olyan kritikus, a milyen Gyulai Pál volt, az irodalmi eszmények letéteményese és fenntartója, gondolatok ébresztője. Hiába tagadják a mai fiatalok az erkölcsi törvény és az esztetikai normák létezését, ezek megvannak. Ott élnek az emberiség jobbainak szívében, a kik érzik, hogy nem az önző tett a jócselekedet, mert embertársaink nem eszközök, hanem egyenlő célok, és nem az állati lét fitogtatása és szabadjára eresztése a szép. Ezt a gondolatot belephetik az amoralismus szennyes iszapjai, de az iszap alatt is élni fog, mert a gondolat — örökkön él. Feltámadása három nap vagy több idő múlva, de bekövetkezik. Minden élmény sikeres, érthető kifejezésének megvannak a kellő formái, a miket büntetlenül nem lehet megvetni. Ezekről szól az esztetika. A mily mértékben áthágja a művész e korlátokat, oly mértékben lesz alkotása érthetetlen, tehát rút.

A logikai tapasztalat megtestesülése az elv, s a mi időnknek, az elvtelenségek korának épp úgy elvekre van szüksége, mint az ötvenes éveknél. Az egyén ma szintén föllázadt a köz rovására vagy pedig a közérdek palástjában a maga hasznát keresi. Az individualismusként pedig nincs erkölcsé, nincs esztetikája és elmerül a passiv élvezetben. Gyulai így érezte ezt a maga korában. Fiatalkori kritikái tele vannak elvi és actualis jellegű kitérésekkel, mert meg volt róla győződve, hogy velük az irodalom ügyének használ. A műben a szép részletekért nem kegyelmezett az egésznek. »Én egyes részletekre keveset tudok hajtani, akár mint ember, akár

mint műértő. Engem valamely műben pár szép hely, sikerült rész meg nem veszteget, ha az egész elhibázott s a szellem összes hatása lehangol, untat vagy éppen visszadöbrent.»

Gyulainál a kritika feladata ugyanaz, a mi Brunetiérenél: hogy ízlésünk fölé emeljen bennünket, a mint az erkölcs ösztöneink urává kíván tenni. Ő nem az egyéniség lelki műhelyébe akart első sorban bevezetni, mint a francia kritika, talán a Goethe kritikai eszményét sem érte el, a mely a kritikustól a benső újratereztést, az intuitív megértést kívánja az értelmi utángondolás helyett, ámde fölnyitotta közönsége szemét, megtanította olvasni, mert megmutatta neki az olvasott könyvek jó oldalait. És ennél többet Sainte-Beuve sem igen kíván a kritikustól.

De van egy dolog, a mit a *Port-Royal* ragyogó tollú szerzője még óhajtanónak vél az igazán eszményi kritikában: a teljes érdektelenség (indifférence).¹ Megvolt-e ez Gyulaiban? Habozás nélkül *nem*-mel felelhetünk rá, mert ő egész szívvel-lélekkel csatlakozott a Petőfi-Arany népies alapokon nyugvó nemzeti irányúhoz. A ki ennyire el van telve az eszmék igazságával, az nem lehet pártatlan. Ember volt, s határozott alapon állva az új irodalom néhány (de csak néhány!) jelenségével szemben elfogult volt, de ez nem csorbítja érdemeit. Hangjának élessége, egy irányhoz csatlakozása talán nem kívánatos az egészséges irodalmi élet idején, de az elvtelenségek és az egyéni szeszély beteges korszakában ilyen emberre van szükség, a kinél az elvek súlya mellett nyomatékkal esik a latba az egyéniség súlya. Az elvek erejét az egyéni-

¹ Erről az *indifférence*-ről, *impartialité critique*-ről Sainte-Beuve két ízben nyilatkozott. Először 1835-beu *Bayle et le génie critique* cz. cikkében, aztán a *Portraits contemporains*-ben Charles Mignin-ról szólva. A két nyilatkozat így hangzik: »Une des conditions du génie critique dans la plénitude où Bayle nous le représente, c'est de n'avoir pas d'art à soi, de style. Hàtons-nous d'expliquer notre pensée. Quand on a un styl à soi, comme Montaigne, par exemple, qui certes est un grand esprit critique, on est plus soucieux de la pensée qu'on exprime, que de la pensée de l'auteur qu'on explique, qu'on développe, qu'on critique . . . De plus, quand on a un art à soi, une poésie, par exemple, comme Voltaire, qui certes est aussi un grand esprit critique . . . on a un goût décidé, qui, quelque souple qu'il soit atteint vite ses restrictions; on a son oeuvre propre derrière soi à l'horizon; on ne perd jamais de vue ce clocher-là . . . « A másik: »En général, M. Magnin a une qualité a lui, quand il traite d'un sujet et d'un livre, une qualité que possèdent bien peu de critiques, et qui est bien nécessaire pourtant à l'impartialité: c'est l'indifférence. Je vais me hâter de définir cette espèce d'indifférence . . . Voltaire l'a très bien remarqué: »Un excellent critique serait un artiste qui aurait beaucoup de science et de goût, sans préjugés et sans envie: cela est difficile à trouver.« Il ajoute encore: »Les artistes sont les juges compétents de l'art, il est vrai; mais ces juges sont tous corrompus . . . « Sans doute, un artiste, sur l'objet qui l'occupe et qui le possède, aura des vues perçantes, des remarques précises et décisives, et avec une autorité égale à son talent, mais cette envie, qui est un bien vilain mot a prononcer, et que chacun repousse du geste loin de soi comme le plus bas des vices, il l'évitera difficilement, s'il juge ses rivaux . . . Je l'ai toujours pensé, pour être un grand critique on un historien littéraire complet, le plus sûr serait de n'avoir concouru en aucune branche, sur aucune partie de l'art, ou autrement . . . «

ségé növeli. Egy Sainte-Beuve hajlékony szelleme nem tudta volna a Gyulai munkáját elvégezni, mert nincs meg benne a magyar kritikus ethikai szilárdsága. Zilált és czéltalan irodalmi életünkben ezért kell újra visszatérnünk Gyulaihoz addig is, míg egy hozzá hasonló erőteljes szellemre nem találunk.

Az ő kritikái, elnöki beszédei nem maradhatnak sokáig a nehezen hozzáférhető folyóiratok és évlapok rejtekeiben, össze kell gyűjteni őket, hogy mindenki hozzáférhessen és tanuljon belőlük. Dramaturgiai dolgozatait a mostani botrányosan rossz és gondatlan kiadás helyett újra kell nyomtatni, mert ilyen értelem nem ilyen elbánást érdemel. Végre meg kell tudnunk, mi volt nekünk Gyulai Pál. Sohase beszéltek többet a kritikáról, mint napjainkban. Bizonyosan azért, mert nagy szükségünk van rá, tehát a figyelemnek Gyulaira kell fordulni, hogy a lyrai kritika örvényeitől megmentsen bennünket.

* * *

A monda szép hite szerint Csaba vezér eljön, valahányszor népe veszélyben forog és égi seregével szabadulást hoz. Ma irodalmunk nemzeti alapja van pusztulóban, s én Gyulai Pál égi seregétől: gondolataitól remélem a szabadulást. Addig meg, míg valaki méltó tehetséggel emeli magasra az elejtett zászlót — hogy annak a szavaival végezzem, a kiével kezdtem ezt az igénytelen dolgozatot — várjuk a kritika, s tegyük hozzá: a magyar kritika Messiását.

DR. NAGY JÓZSEF.